

PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
KATEDRA INFORMATIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Implementace expertního systému v jazyce Common Lisp

Anotace

Expertní systémy mají v praxi bohaté využití. Jejich smyslem je asistovat expertovi na danou problematiku, či jej plně nahradit. V příloze bakalářské práce implementuji prázdný expertní systém s dopředným řetězením inspirovaný systémem CLIPS jako knihovnu v programovacím jazyku Common Lisp tak, aby jej bylo možno plně integrovat do dalších programů.

Děkuji Mgr. Martinu Dostálovi, Ph.D. za vedení této diplomové práce.

Obsah

1. Úvod	4
2. Praktická část	5
2.1. Instalace	5
2.1.1. Získání zdrojového kódu	5
2.1.2. Prerekvizity	5
2.1.3. Načtení knihovny	6
2.2. Common Lisp	7
2.3. Uživatelská příručka	8
2.3.1. Základní pojmy	8
2.3.2. Struktura programu	9
2.3.3. Definice znalostní báze	11
2.3.4. Manipulace pracovní paměti	11
2.3.5. Inference	12
2.3.6. Reset prostředí	12
2.3.7. Sledování průběhu inference	12
2.3.8. Undo/redo	13
2.3.9. Zpětné řetězení	13
2.3.10. Práce s více prostředími	13
2.3.11. Grafické uživatelské rozhraní	13
2.4. Referenční příručka	14
2.5. Implementace	15
3. Teoretická část	16
3.1. Expertní systémy	16
Reference	17

Seznam obrázků

Seznam příkladů

1	Základní struktura exilového programu	10
---	---	----

1. Úvod

Ve své bakalářské práci jsem implementoval základní knihovnu pro tvorbu expertních systémů (tzv. prázdný expertní systém) s dopředným řetězením v jazyce Common Lisp. Cílem této diplomové práce je tuto knihovnu rozšířit o následující:

- syntaktický režim pro zajištění přiměřené kompatibility se systémem CLIPS,
- možnost vrácení provedených změn včetně odvozovacích kroků,
- podpora pro ladění s jednoduchým grafickým uživatelským rozhraním pro prostředí LispWorksTM,
- rozšíření odvozovacího aparátu o základní zpětné řetězení.

Pojem expertního systému spadá do oblasti umělé inteligence. Jde o počítačový systém, který simuluje rozhodování experta nad zvolenou problémovou doménou. Expertní systém může experta zcela nahradit, nebo mu při rozhodování asistovat.

Jazyk Common Lisp¹ (případně jiné dialekty Lispu) je častou volbou pro implementaci umělé inteligence díky svým schopnostem v oblasti symbolických výpočtů (manipulace symbolických výrazů), na nichž řešení těchto problémů často staví. Navíc jde o velmi vysokoúrovňový, dynamicky typovaný jazyk, díky čemuž je programový kód stručný, snadno pochopitelný a tudíž jednoduše rozšiřitelný.

Syntax systému CLIPS² byla zvolena proto, že jde o reálně používaný systém³, jehož syntax je Lispu velmi blízká, takže není těžké ji v Lispu napodobit.

Přestože běžnou praxí je začínat diplomovou práci teoretickou částí, definovat jednotlivé pojmy a principy a ty poté v praktické části uplatnit, rozhodl jsem se postupovat opačně, tedy začít práci praktickou částí. Domnívám se totiž (také na základě zkušeností nabytých při vypracování bakalářské práce), že je podstatně snazší (minimálně v řešené problematice) pochopit příklady bez detailní znalosti teorie, než snažit se pochopit teorii bez příkladů, na nichž si lze popisované pojmy a principy představit. V praktické části tedy uvedu jen minimální množství teorie nutné pro pochopení aktuálního problému, načež se k ní v teoretické části textu vrátím, pojmy zadefinuji přesně a rozšířím o souvislosti.

¹http://en.wikipedia.org/wiki/Common_Lisp

²<http://clipsrules.sourceforge.net>

³<http://clipsrules.sourceforge.net/FAQ.html#Q6>

2. Praktická část

Tato sekce popisuje knihovnu ExiL¹, která je výsledkem této diplomové práce. Nejprve popíšu její instalaci, pak v uživatelské příručce nastíním základní možnosti a typickou strukturu programu, který ji využívá. Poté v referenční příručce projdu všechny možnosti, které knihovna poskytuje. Načež v části věnované implementaci popíšu architekturu jejího zdrojového kódu a zmíním zajímavé části kódu implementující jednotlivá rozšíření. Nakonec uvedu několik větších příkladů použití knihovny a rozeberu několik dalších možných rozšíření a co by obnášela z pohledu implementace.

2.1. Instalace

2.1.1. Získání zdrojového kódu

Zdrojový kód knihovny je přiložen k této diplomové práci a lze jej také získat zklonováním² gitového³ repozitáře na adrese `git@github.com:Incanus3/ExiL.git`. Kód knihovny se nachází v podadresáři `src`, ten budu dále nazývat kořenovým adresářem knihovny či projektu.

2.1.2. Prerekvizity

Pro práci s knihovnou ExiL potřebujeme lispový interpreter^{4 5}, vývojové prostředí (s interpreterem bychom si ve skutečnosti vystačili, ale přímá práce s ním není většinou příliš pohodlná) a knihovny umožňující dávkové načtení celého projektu včetně závislostí.

Knihovnu jsem vyvíjel v prostředí SLIME⁶, což je plugin pro textový editor GNU Emacs⁷ (poskytující mimo jiné pomůcky pro editaci lispového zdrojového kódu, REPL⁸ a debugger⁹) s interpreterem SBCL¹⁰ a tuto kombinaci mohu vřele doporučit. V operačním systému Debian GNU Linux, který jsem pro vývoj použil, lze Emacs, SLIME i SBCL nainstalovat z výchozího repozitáře a aktivovat úpravou inicializačního souboru Emacsu, viz <http://www.common-lisp>.

¹TODO: původ názvu

²<http://git-scm.com/docs/git-clone>

³<http://git-scm.com/>

⁴[http://en.wikipedia.org/wiki/Interpreter_\(computing\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Interpreter_(computing))

⁵lispové interpretery jsou většinou zároveň kompilátory⁶, označením interpreter tedy budu nazývat obojí

⁶<http://en.wikipedia.org/wiki/Compiler>

⁶<http://www.common-lisp.net/project/slime/>

⁷<http://www.gnu.org/software/emacs/>

⁸http://en.wikipedia.org/wiki/Read-eval-print_loop

⁹<http://en.wikipedia.org/wiki/Debugger>

¹⁰<http://www.sbcl.org/>

net/projects/slime/doc/html/Installation.html. Prostředí poté můžeme v Emacsu spustit voláním příkazu `slime` (`M-x slime<enter>`). Při prvním spuštění se kód prostředí kompiluje, což může chvíli trvat, pak už se v editoru otevře buffer¹¹ s lispovým REPLEm.

Knihovnu jsem testoval také ve vývojovém prostředí LispWorks®¹² Personal Edition 6.1, pro které jsem také vytvořil minimalistické grafické uživatelské rozhraní. Součástí prostředí LispWorks je i lispový interpret. Prostředí můžeme nainstalovat podle návodu zde [lispworksinstallation](#).

Pro efektivní načtení knihovny včetně závislostí potřebujeme ještě dvě knihovny:

- ASDF¹³ je knihovna umožňující snadnou definici struktury projektu a jeho dávkové načtení,
- quicklisp¹⁴ staví na knihovně ASDF a umožňuje pohodlně stáhnout a načíst knihovny třetích stran z internetové databáze.

Knihovna ASDF je součástí instalace interpreteru SBCL i prostředí LispWorks. Knihovnu quicklisp jsem k projektu přiložil a pokud není součástí prostředí, je automaticky načtena před načtením ExiLu.

2.1.3. Načtení knihovny

V prostředí SLIME načteme knihovnu načtením souboru `load.lisp` z kořenového adresáře knihovny, tedy zadáním

```
(load "cesta/k/projektu/src/load.lisp")
```

v REPLu). Tento soubor nejprve načte knihovnu `quicklisp`, je-li potřeba, a s její pomocí poté načte celý projekt ExiL včetně závislostí. Nakonec soubor definuje výchozí prostředí, viz dále.

V prostředí LispWorks načítání pomocí knihovny `quicklisp` nefunguje správně, knihovnu je proto třeba načítat načtením souboru `load-manual.lisp` (opět z kořenového adresáře projektu). Načíst můžeme opět voláním `load` v REPLu, nebo vybráním položky `Load...` v nabídce `File` menu libovolného okna prostředí.

¹¹emacs buffer

¹²<http://www.lispworks.com/>

¹³<http://common-lisp.net/project/asdf>

¹⁴<http://www.quicklisp.org/beta/>

2.2. Common Lisp

- základní znalosti lispu nutné pro používání knihovny
 - symbol, seznam, atom
 - prefixová syntax, S-expressions
 - funkce, makro
 - načítání souborů.
 - quotování (u funkčních alternativ, ale ty se stejně používají spíš z jiného kódu, který knihovnu volá - tudíž uživatel evidentně lisp zná)
- odkaz na practical common lisp, clhs

2.3. Uživatelská příručka

2.3.1. Základní pojmy

- TODO: v teoretické části uvést pojmy znovu s citacemi
- TODO: production memory v exilu splývá s pravidly znalostní báze - na příhodném místě uvést, že v teorii a některých systémech se rozlišuje
- TODO: ke každému pojmu později jasně uvést příklad
- systém ve skutečnosti pracuje s *reprezentací* znalostí, ale to nás zatím nezajímá
- dodatečné pojmy by mohly být definovány průběžně v boxech s odkazem do teoretické části

Nyní stručně zdefinuji základní pojmy, nutné pro pochopení fungování knihovny ExiL a práci s ní. Význam pojmů bude jasnější, jakmile si je ukážeme na příkladech. K těmto pojmům se posléze vrátím i v teoretické části textu a jejich popis rozšířím o další souvislosti.

První dva pojmy staví na pojmu znalost, který chápeme intuitivně a nebudu se jej ani snažit definovat, nikoli na následujícím pojmu znalosti, jak ji chápeme v ExiLu (v takovém případě by byla definice cyklická).

Pojem expertního systému zatím chápeme tak, jak jsem jej představil v úvodu práce. Pojem pochopitelně v praktické části rozeberu v potřebné šíři.

fakt	elementární statická znalost - tvrzení
(odvozovací) pravidlo	elementární odvozovací znalost - pokud víme, že (ne)platí nějaká tvrzení, můžeme odvodit, že platí i nějaká další
znalost (v ExiLu)	množina faktů a pravidel
znalostní báze	výchozí znalost expertního systému
pracovní paměť	aktuální množina faktů
inference	odvozování - postupná aplikace odvozovacích pravidel

Pojem *pracovní paměť* není příliš intuitivní. Jde o doslovný překlad v literatuře užívaného pojmu *working memory*, kterým je označována množina faktů (tvrzení), které expertní systém v danou chvíli považuje za platné. Nejde tedy ve skutečnosti o paměť, nýbrž o obsah pomyslné paměti. Pojem pracovní množina faktů by byl jistě výstižnější, bohužel ale také značně těžkopádný.

2.3.2. Struktura programu

- základní fáze vysokoúrovňově
 - definice znalostní báze - fakta, pravidla - podmínky (patterny, proměnné), důsledky
 - inicializace pracovní paměti ze znalostní báze
 - inference - jen nastínit cyklus - vyhodnocení podmínek, výběr pravidla, aktivace
- ke každému ze základních pojmů uvést příklad z programu.
- TODO: uvést výstup programu

Příklad 1 (na straně 10) ukazuje typickou strukturu programu nad knihovnou ExiL (dále exilový program). Tento program používá strukturovaných faktů, začíná tudíž definicemi šablon, tedy formátu těchto faktů. Následuje definice skupiny faktů (jméno `world` této skupiny je pouze informativní). Tyto fakty jsou přidány do znalostní báze, ze které je po volání (`reset`) inicializována pracovní paměť.

Pracovní paměť může být dále v průběhu inference modifikována třemi makry:

- `assert` přidává fakt(a) do pracovní paměti,
- `retract` fakt(a) z pracovní paměti odebírání a
- `modify` přímo modifikuje existující fakta.

Poté následuje definice tří odvozovacích pravidel - `move`, `push` a `stop`. Definice každého pravidla sestává z množiny podmínek, tedy předpokladů pro jeho splnění (a následnou aktivaci), a množiny důsledků, tedy libovolných lisových výrazů, které jsou při aktivaci pravidla vyhodnoceny. Tyto dvě množiny jsou od sebe odděleny symbolem `=>`. Podmínky pravidel jsou ve formě vzorů (*pattern*). Ty jsou velmi podobné faktům, ale mohou se v nich vyskytovat proměnné (atomy začínající symbolem otazníku). TODO: splnění podmínky pravidla Krom toho mohou být podmínky negovány, tedy podmínka je splněna tehdy, pokud neexistuje žádný fakt, který by jí odpovídal.

```
1  ;;; definition of knowledge base
2  ;; facts
3  (deffacts world
4    (in robot A)
5    (in box B)
6    (goal move box B A))
7
8  ;; inference rules
9  (defrule move-robot
10   (goal move ?object ?from ?to)
11   (in ?object ?from)
12   (- in robot ?from)
13   (in robot ?z)
14   =>
15   (retract (in robot ?z))
16   (assert (in robot ?from)))
17
18  (defrule move-object
19   (goal move ?object ?from ?to)
20   (in ?object ?from)
21   (in robot ?from)
22   =>
23   (retract (in robot ?from))
24   (assert (in robot ?to))
25   (retract (in ?object ?from))
26   (assert (in ?object ?to)))
27
28  (defrule stop
29   ?goal <- (goal move ?object ?from ?to)
30   (in ?object ?to)
31   =>
32   (retract ?goal)
33   (halt))
34
35  ;;; initialization of working memory
36  (reset)
37
38  ;;; inference execution
39  (run)
```

Příklad 1: Základní struktura exilového programu

2.3.3. Definice znalostní báze

- simple/templated fakta → templaty
- skupiny faktů
- pravidla
 - podmínky podrobně - patterny, konjunkce, negace
 - důsledky - typicky manipulace pracovní paměti
- queries - fact-groups, rules + finders

ExiL, stejně jako CLIPS, rozlišuje dva typy faktů - jednoduché (*simple*, *ordered*) a strukturované (*templated*). Struktura jednoduchého faktu je udána pouze pořadím atomů, typickou volbou je např. **objekt-atribut-hodnota**:

(box color red),

či relace-<zúčastněné objekty>:

(in box hall).

Strukturované fakty mají naproti tomu explicitně pojmenované položky (sloty), typicky tedy popisují objekt s množinou atributů:

(box :color red :size small),

či relaci s jasně danými aktory:

(in :object box :location hall),

kde **box** a **in** jsou šablony, které je třeba definovat předem, jak záhy uvidíme. Na pořadí specifikace slotů u strukturovaných faktů pochopitelně nezáleží. Vyjadřovací síla obou skupin faktů je samozřejmě stejná, použitím explicitnějších strukturovaných faktů, ale docílíme lepší čitelnosti a jednoznačnější sémantiky exilového programu, zláště např. v případě relací na jedné množině:

(father john george).

2.3.4. Manipulace pracovní paměti

- inicializace ze znalostní báze
- ruční manipulace - assert, retract, modify
- queries - facts

2.3.5. Inference

- fáze podrobně
 - vyhodnocení podmínek - vazby (speciální - singleton, navázání faktu), konzistence
 - výběr pravidla - strategie
 - aktivace - vyhodnocení důsledků (typicky manipulace pracovní paměti) navázání proměnných, eval
- spuštění inference, krokování (může se prolínat s ruční manipulací w.m.)
- queries - agenda, strategies

2.3.6. Reset prostředí

- durable/volatile slots
- clean, reset, complete reset (neměl by se jmenovat complete clean?)

2.3.7. Sledování průběhu inference

- watchery

2.3.8. Undo/redo

- lze použít na všechny funkce/makra s vedlejším efektem
- pokud funkce nemá vedlejší efekt (fakt neexistuje, apod.), nezapiše se undo step
- queries - undo-stack, redo-stack

2.3.9. Zpětné řetězení

- cíle jako patterny
- základní inference - nejdřív fakta, pak pravidla, v jakém pořadí vybírá
- alternativní odpovědi - backtracking

2.3.10. Práce s více prostředími

2.3.11. Grafické uživatelské rozhraní

2.4. Referenční příručka

2.5. Implementace

3. Teoretická část

3.1. Expertní systémy

Reference

- [1] Jackson, P.: *Introduction to Expert Systems*. Addison Wesley, 1998, ISBN 0-201-87686-8.
- [2] Norvig, P.: *Paradigms of Artificial Intelligence Programming: Case Studies in Common Lisp*. Morgan Kaufmann Publishers, 1991, ISBN 1-55860-191-0.
- [3] Doorenbos, R. B.: *Production Matching for Large Learning Systems*. Dizertační práce, Carnegie Mellon University, 1995.
<http://reports-archive.adm.cs.cmu.edu/anon/1995/CMU-CS-95-113.pdf>
- [4] Siebel, P.: *Practical Common Lisp*. Apress, 2005, ISBN 1-59059-239-5.
<http://www.gigamonkeys.com/book/>
- [5] CLIPS: *Tool for Building Expert Systems*. 2013.
<http://clipsrules.sourceforge.net/OnlineDocs.html>
- [6] LispWorks Ltd.: *Common Lisp HyperSpec*. 2005.
<http://www.lispworks.com/documentation/HyperSpec/Front/>
- [7] Expert system — Wikipedia, The Free Encyklopedia. 2013.
http://en.wikipedia.org/wiki/Expert_system
- [8] Rete algorithm — Wikipedia, The Free Encyklopedia. 2013.
http://en.wikipedia.org/wiki/Rete_algorithm